A „satnya érzékiség és erkölcstelenség” vádja Adyt elsősorban szerelmi költészetével kapcsolatban éri.

A magyar lyra öröksége ezen a téren meglehetősen egyöntetü. Balassi, Csokonai, Kisfaludy Sándor, Vörösmarty, Petőfi szerelmi költészete, kevés kilengéstől eltekintve, a hatalmas érzésnek főképen *idealizáló* jellegét tükrözi. Költészetünk törzsökös hagyománya az ideális szerelem dicsőítése. A kilengések Balassinál és Csokonainál bizonyos egészséges naturalizmus, Vörösmartynál egy érzékibb aláfestésű romanticizmus, Petőfinél pedig némi betyáros dévajkodás irányában történnek, de egészben nem zavarják meg az ideálistikus alaptónust. *Tartalmi és felfogásbeli* szempontból a magyar szerelmi lyra igazán tipikus kifejezője a közismert Himfy-versszak:

A bereknek gyors kaszási
Már utolsót vágának;
Az árnyékok óriási
Hosszúságra nyúlának;
Mink ott járánk, meg-meg állánk
A rét magas füvében;
S hogy a bürün általszállánk
A folyamnak mentében:
A vizbe letekintettünk.
És alattunk és felettünk,
És bennünk is a menny volt,
Szivünkben szent tűz lángolt.

Egyik irodalomtörténeti kézikönyvünk a Himfy Szerelmeiről ezt jegyzi meg: „A közönség elragadtatással olvasta és énekelte e dalokat”.

A magyar természet és a közönség irodalmi ízlése uralkodó állandósággal kívánta meg és élvezte az eszményített, szentimentális, rajongó és viszont tartózkodó, szemérmes, virágnyelven beszélő szerelmi költészetet. Ez a közfelfogás nagyjából megfelelt költőink lelkületének is, a nagyok utánzóinál pedig alkalmazkodó sablonná merevedett.

Összefügg a szerelmi lyrával a magyar költészet *erősen családi* jellege. A szülők, főként az anya szeretete és magasztalása, a hitvesi hűség dicsőítése, a gyermek kultusza és viszont a költészetnek *pedagógiai* szelleme ismét egy állandó irodalmi hagyományunk. Vörösmarty, Petőfi, Arany költészete tipikus tükre a magyar lélek patriarchális, családias, ősegészségű, olykor azonban már szárazon moralizáló erkölcsi jellegének.

Ez a felfogás annak a költészetnek tükrében, amely őszinte, ősnaivitású kifejezője, nagyon tiszta, nemes, egészséges jelenség. A szerelem célja, koronája, tisztessége és dicsősége a család: költészetünknek ez a hagyományos szelleme mindenesetre erős bizonyítéka fajunk életképességének.

Ady költészete ezzel a hagyományos költészettel is élés ellentétben áll. Lírája nem imeri a szerelem eszményítését és annak a szerelemnek, amelyről ő dalol, nincs beteljesedése a boldog és tiszta családi életben. Költészetében csődbejutott az eddigi magyar líra ideálistikus és családi formája. De mint hazája és népe iránti keserű szeretetében, úgy szerelmi lírájában is azt tapasztaljuk, hogy ellentétessége a hagyománnyal nem gyökértelen, idegen ellentétesség, hanem a hagyománynyal önmagában viaskodó, azt sokszoros erővel átélő és túllépő eredetiség.

Hogy megérttessem magamat, rá kell mutatnom a *zseni* sajátosságára.

A zseni, mint azt már mások is megállapították, egyesíti és sokszoros erővel átéli önmagában a közösséget és annak hagyományait, másfelől túllépi azt valami novummal, ami csak a sajátmagáé és belőle fakad. A magyar költészetben két zseni tünt fel eddigi Petőfi és Ady. Érdekes azonban, bogy ez a két költőnk a zsenialitásnak két külömböző megnyilvánulását mutatja. A zseniben mindig az *önmagáért való élet* manifesztálja magát. De ez történhetik úgy, hogy a zseni a magába gyüjtött kollektív életet a maga egyéni módján *visszasugározza* arra a közösségre, melynek ő a kivirágzása, de történhetik úgy is, hogy ezt a kollektív *életet,* mint a *magáét,* egyénítve és sürítve példázza, mintegy *elnyelve és kisajátítva* önmagában és önmagának. Petőfi *zsenije* az elsőre, Adyé a másodikra példa. Petőfiben a zseninek inkább a*z adó,* Adyban inkább a *vevő* sajátossága mutatkozik. Ebből következik az a *látszat,* mintha a Petőfi költészete *példaadó és tanító* erővel és tendenciával bírna, szemben az Adyéval. Eltekintve attól, hogy a *pedagógusok* kezében Petőfi költészete alkalmas lehet a példaadásra és nevelői célok szolgálatára, kétségtelen, hogy ez magára Petőfire nézve csak *látszat,* mert a zseni sohasem pedagógus és sohasem akar nevelni, a zseni *önmagáért* van és *túl* van a pedagógiai szempontokon. Az előbb említett külömbség azonban jellemzően mutatkozik meg a két költő szerelmi lírájában is. Petőfi szerelmi lírája a magyar népi léleknek a zseni lelkében idealizált szerelmi érzésvilágát sugározza vissza, ősi naivságában, tisztaságában, egészségében. A menyasszonyt, a hitvest, a gyermeket, a szülőket, a testvéreket körülölelő magyar lélek az ő költészetében mintaszerű ábrázolást talált, úgy, hogy amikor Petőfi szeret és ezt kiénekeli, az

annyi, mintha a magyar *ember* szeretne és énekelne róla. Természetesen az akkori magyar ember és egy költőzseni lelkén átszürve. Költészete épannyira idealizálása a magyar embernek, mint a szerelemnek. Ritka és csodálatos találkozása *ez* az *önmagáért* való és *önmagát* éneklő zseninek azzal a közösséggel, amelyből kivirágzott.

Ebből a találkozásból következik Petőfi szerelmi lírájának egy másik jellemző vonása. Igaz, hogy egy ideálizált szerelem nyilvánul benne, de mégis *valóságos* szerelem, melynek mélyén csakugyan a családra és fajra irányuló természetes és egészséges ösztön él, épenezért, bár a szerelmének legalább is annyi konkrét tárgya van, mint az Adyénak, költészete *egyöntetüen* adja a *másra, a nőre,* az élő, emberi személyiségre való vonatkozás benyomását. Verseiből nemcsak őt, hanem azt a valakit is látjuk, akit szeret, igazi, élő és konkrét alakokon sugárzik szenvedélye. Ezért lehetséges Petőfi költészetéből ha, úgy tetszik, pedagógiai tanulságokat is levonni a szerelemre és a családi életre nézve.

Adyval egészen másképp vagyunk. Akármennyire sűrűdött össze és egyesült benne is a magyarság multja, jelene, jelleme, egy olyan példázatos visszasugárzás, mint Petőfinél, nála teljesen lehetetlen. Ez a „fajából *kinőtt,* magyar", ez a magyar Übermensch nem arra született, hogy saját érzéseinek kivetítésében nemzete elé állítsa nemzete idealizált képét, hanem ellenkezőleg arra, hogy minden kollektív adottságot fölszívjon és *egyénítsen* önmagában. A zseni önzésével, azaz *végzetével* csak önmagát szereti, éli és énekli meg, mert épen ezáltal szereti, éli és énekli nemzetét. Ebből következik, hogyha őt a mindennapi emberek mértékével ítéljük, egyénileg önzőnek és másokkal nemtörődőnek fogjuk találni, szerelmi költészetében pedig nem fogjuk

felfedezhetni a *másra* irányuló szeretetet és a családi eszményt. Ha ezek után pedagógiai következtetéseket is vonunk le, akkor szegény Ady nagyon rosszul jő ki a dologból, mintahogy az őt érő vádak mutatják is.

Csakhogy egészen más dolog, ha a tanító úr önző és nem törődik a családjával, mint ha Ady Endre nem ad példát az önzetlenségre és a szép családi életre. Mert a tanító úr nem zseni és neki nem az a végzete, mint Ady Endrének.

Féke ne értessem! Ha egy önzetlen és tiszta családi életet élő tanító és Ady Endre azzal a szándékkal hasonlíttatnak össze, hogy az ifjúság a maga életében melyiket tekintse *követendő* mintaképnek, habozás nélkül a derék tanítóra mutatok. Természetesen csakis őt, annál is inkább, mert a zsenit *nem is lehet követni,* hiszen ahoz *zseninek kellene lenni,* egyébként szárnyak nélkül repülni nyaktörést jelent. A zseni, különösen az Ady esetében és formájában igazán nem arra való, hogy kövessék, mint egyént, mint gyakorlati példát. Ami távolról sem jelenti azt, hogy a zseniből ne következnének nagy, súlyos, örökigazságu tanulságok.

A „satnya érzékiség és erkölcstelenség" vádja azonban nem ezek közül a tanulságok közül való. Mélyebbre kell itt nézni. Olyan mélyre, ahol meglátszik, hogy *Adynak nincs is szerelmi költészete.* Nincs t. i. abban az értelemben, mint pl. Petőfinek, akinél, mint fennebb mondtam, egy ideálizált, de mégis *valóságos, másra* irányuló ösztön költői megnyilatkozása áll előttünk. Ady szerelme és szerelmi költészete, ha talán különösen hangzik is, *személytelen*. Úgy értem ezt, hogy szerelmi költészetének tárgyai, ha motívumképen élő személyiségek is voltak, költészetének tükrében elvesztették határozott, konkrét, egymástól megkülönböztető egyéniségüket, nincs saját arcuk, hanem mindenik a *költő* arcával néz reánk, csak tükrei és

transzparensei Ady Endrének. Vagy talán nem is Adynak, hanem a zseninek Adyban. Ez az oka annak, hogy Adynál egyes személyiségek ideálizálásai és a családi tendencia hiányzik. Amit nála az erkölcsiség hiányának tekintenek, az voltaképen a szerelemnek a konkrét női lélektől és a családtól *függetlenített és démonivá növelt,* mert *önmagáértvalóvá* tett ábrázolása. Hogy mi ez az ösztön elszakítva az élettől, a költőzseni lelkén belül, megállítva, céltalánná téve, aktivitásától az életre nézve megfosztva, önmagára irányítva: ez látszik meg Ady költészetében. Ezt a személytelen szerelmet ábrázolja Ady rendkívűli költői erővel „Az alvó Csók-palota" c. versében, ahol a „Halálon innen, Életen túl" alvó mesevárról beszél, az „ezer asszony és ezer soha" kastélyáról. Egyik különös versében pedig azt mondja: „megcsókolom Csók-kisasszonyt",

Ez az egy nő érdemes lesz.
Valószinű, hogy nem él még.
Valószinű, nem fog élni.
Ez az egy nő érdemes lesz.

Mindakét költemény a konkrét tárgyától függetlenített szerelem ábrázolása, az elérhetetlen, céltalan és szomorú szerelemé. „A csók-csatatér lovagjai" c. versében „a testetlen világról" beszél, ahol „a csók üdve remeg", azaz ahol a szerelem még önmagában és önmagáért élő idea. „A csatatér hőse" pedig

Füvet lel asszonytalan tájon,
Hogy nagy sebeit behegessze
S ahol asszonyszemély sohse járt,
Ott hal meg majdan, messze-messze.

Ez a nőtől függetlenített és személytelenített szerelem ilyen értelemben megint egy új és eredeti vonás

irodalmunkban s arra mutat, hogy Adyban a magyar lélek az eddigieknél sokkal differenciáltabb, mélyebb és misztikusabb költői őntudat szférájába érkezett. Egy egész kötete viseli ezt a címet: „A Magunk Szerelme”. De itt nem arról van szó, hogy Ady a szerelem közönséges önzését hirdeti, azaz azt, hogy az ember sokszor önmagát szereti akkor is, mikor azt mondja, vagy azt hiszi, hogy mást szeret, hanem amint ugyanilyen című versében kifejezi, szeretni csak az *önmagunkban élőt* lehet és érdemes. Van ebben az értelemben Ady lírájában egy mélyen zengő, bánatos húr, amelyik arról énekel, hogy kedvesünknek csak azt a *mását* lehet és szabad szeretni, aki a lelkünkben él, csak az a miénk, a magunké, énünk része, önmagunk. „A vár Fehér asszonya” c. versében egy ilyen lélekben élő aszonyról énekel, aki az ő lelkének ódon, babonás, mohos, gőgös, elhagyott, kísértetekkel tele várában néha megjelenik:

(Csak néha titkos éji órán
Gyúlnak ki e bús, nagy szemek.)
A fehér asszony jár a várban
S az ablakokon kinevet.

Még teljesebb és érettebb kifejezését adja ennek a „magunk szerelmének” legszebb efajta versében, a „Csolnak a Holt-tengeren” c.-ben.

Piros-fekete glóriával
Feje körül beevezett
Lelkembe ujból az az asszony,
Akit én Lédának nevezek.
.....

Piros -fekete glóriával
Evezz, evezz csak csöndesen.
Én tudom, hogy *lelkembe* sülyedsz
S ott halsz meg majd, én szerelmesem.

Ez az asszony egy *lelki* mása valakinek, de csak ebben a lényében tárgya, sőt személyesítője a szerelemnek, feje körül az élet és halál piros-fekete glóriájával. Élete ott kezdődik, mikor beevez a lélek tavára és halála ott teljesedik, mikor elsűlyed a lélek tavában. Egész valósága életben és halálban a költő lelkében foglaltatik, élete az öntudatban és halála a tudat alatt.

Van egy más képe is Adynak arról a szerelemről amely az asszony *másának,* a költő teremtésének szól és ez a „Léda aranyszobra", mely *kivetítve* és *tárgyiasítva* ábrázolja, ugyanazt a benső valóságot, de már konkrétabb vonásokban. Itt is megvan azonban, sőt egyenesen hangsulyozva van a lelki teremtés egyedűl szeretetreméltó volta. Ebből az alapérzésből rezegnek ki a gondolatnak további és távolodó, de mindég összefüggésben maradó hullámai, mint pl. az erős, kirívó színekkel és kontrasztokkal festett kép „Az én menyasszonyom" c., különben korai Ady-versben, amelyben az nyer kifejezést, hogy a szerelem konkrét tárgya teljesen mellékessé törpül a költő önlelkének teremtése és önmagára vonatkoztatott suggestiója mellett a szerelemben. Ugyanez a gondolat egy másik változatában, a költőre irányuló szerelem oldaláról jelenik meg „Add nekem a szemeidet" c. gyönyörű versében:

Add nekem a te szemeidet.
Magám szeretem, ha szeretlek
S irigye vagyok a szemednek.

A gondolat végső kirezgései láthatók a „Meg akarlak tartani" és „Én régi mátkám" c. versekben, ahol arról van szó, hogy a valóságban teljesedő szerelem megöli a szerelmet:

Meg akarlak tartani téged,
Ezért választom őrődül
A megszépitő messzeséget.

Az Ady költészetében mutatkozó személytelen, illetve önmagának lelki teremtésére vonatkozó szerelem, mint önmagáért való s önmagán túl céltalan élmény, egy olyan sajátságában gyökerezik a zseninek, amely csak az újabb meglátások még bizonytalan és tapogatózó világosságában kezd megfoghatóvá lenni, s melyre itt nem is terjeszkednénk ki, ha maga Ady nem utalna reá egy különös és érdekes versében, melynek címe: „Ha fejem lehajtom". Ebben a versben azt mondja Ady: „Egykor nagy asszonyként bolyongtam". „Messze és mélyen az Időben Én asszony voltam". Ezt a mi költészetünkben egészen szokatlan hangot lehetne szeszélynek vagy betegségnek is tekinteni. De újabban igen figyelemre méltó kutatások mutattak rá a zseninek és főleg a költőnek *feminin* lelki minőségére. Élettani szempontok mellőzésével, tisztán lelki értelemben kétségtelen, hogy a zseni lelkének *gyermekiessége* és *nőiessége* a legtöbb esetben kielemezhető. Ez a gondolat az Ady költészetében jellemző „magunk szerelmének" egy ösztönösebb, mélyebb, misztikusabb jelentést ad. A szerelem külső, konkrét motívumai ezesetben csak *emlékeztetők* a lelkének mélyén szendergő, sejtelmesen érzett *nőiségre,* a vár fehér asszonyában még sokkal inkább az ő lelkének teremtése, őmaga nevet ki a kigyult szemek ablakán s a lelkébe evező és lelkébe sülyedő glóriás asszony tényleg önmagának titokzatos része. Ebben a sejtelemben mélységes értelmet nyernek szavai:

Asszony ölébe ha lehajtom
Nagy, szomorú szatír-fejem:
Emlékezem.
Egykor nagy asszonyként bolyongtam...

Ennek a költői öntudatnak láttán önkénytelenül ismét fölkínálkozik az összehasonlítás Petőfi és Ady

zsenije között. Petőfi szerelmi költészetében a másra irányuló érzés, az önátadás, az ideálizált szerelem, Adyében az önmagára irányuló, önmagát királyilag igénylő, hódoltató szenvedély nehány versükben szinte úgy jelenik meg, mintha egyik a másiknak tudatos ellenpárja, ugyanannak a témának, lelki szituációnak és hangulatnak szándékosan kiélezett két végletes kifejezése lenne. A találkozásban kicsattanó ellentét természetesen nem kiszámitott dolog Adynál, hanem ép olyan spontán kitörése lényének, mint a Petőfié. Meglepően mutatják ezek a versek, hogy Petőfi mennyire maradék nélkül tudta másra átsugároztatni azt a szenvedélyt, amelyet a maga részére igényelt és Ady mennyire maradék nélkül tudta önmagára sugároztatni azt a szenvedélyt, amely benne a mást, a tárgyat kereste. Több ilyen verspár közül csak kettőre akarok rámutatni. Az egyik Adynak „Öreg legény szerelme” c. verse, mely a Petőfi „Szeptember végén”-jének ellenpárja. A másik verspárt Adynál a „Vallomás a szerelemről”, Petőfinél a „Szeretlek kedvesem” c. versek alkotják.

Az elsőre nézve állítsuk szembe ezeket a sorokat:

PETŐFI:

Oh mondd: ha előbb halok el, tetemimre
Könnyezve boritasz-e szemfödelet?
S rábirhat-e majdan egy ifjú szerelme,
Hogy elhagyod érte az én nevemet?
Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt,
Fejfámra sötét lobogóul akaszd,
Én feljővők érte a siri világból
Az éj közepén s oda leviszem azt,
Letörleni véle kőnyűimet érted,

Ki könnyeden elfeledéd hivedet
S e sziv sebeit bekőtőzni, ki téged
Még akkor is, ott is őrőkre szeret.

ADY:

De ha holnap ifjabbat látsz majd,
Erősebbet, szebbet, delibbet,
Te, forró, kedves, kivánkozó,
Megmaradsz-e hűnek, szelidnek?
Én nem hivlak, te akarsz jőnni,
Ma még könnyű, szokott a bánat,
Tán nem ölne meg a bucsúzás,
Ma még irgalommal kívánlak.
Ma még futhatsz s itt hagyhatsz bátran,
Imát s átkot összerebegve:
Jaj, a te szép, gyönyörű nyakad,
Ne kerüljön fojtó kezembe.

A másodikra nézve a következőket:

PETŐFI:

Szeretem erényid
Tiszta sugárzását,
Szeretem hibáid
Napfogyatkozását.
.....

Lemondanék minden
Dicsőségről érted,
S megszereznék érted
Minden dicsőséget.
Nekem nincsen vágyam,
Nincsen akaratom,
Mert amit te akarsz.
Én is azt akarom,

Nincs az az áldozat,
Mely kicsiny ne lenne,
Éretted, hogyha te
Örömet lelsz benne.
.....

Szeretlek kedvesem,
Szeretlek tégedet,
Mint ember még soha,
Soha sem szeretett.

ADY:

Hetedhét országban
Nem találtam mását,
Szeretem szép, beteg,
Csengő kacagását,
De nagyon szeretem.

Szeretem, hogy elbujt
Erős, nagy voltomban,
Szeretem hibáit
Jóságánál jobban,
De nagyon szeretem.

Szeretem fölséges
Voltomat e nászban
S fényes biztonságom
Valakiben, másban,
De nagyon szeretem.

Ebből az összehasonlításból még csak világosabban emelkedik ki Adynak übermenschi öntudata, mely a másban is mindig csak a maga királyi lényének tükrét látja és szereti s mindig önmagát jellemzi abban, amit a másikról mond.

Ebben a megvilágításban megfelelő értelmet nyer-

nek Adynak azok a versei is, melyek felületes szemlélet mellett ellenmondani látszanak a zseni magaszerelmének, amelyekben az asszonyt *magafölé* emeli, pld. az „Ima Baál Istenhez” című versében, ahol magát így helyezi szembe kedvesével:

Nézz hát reánk...
Nem én reám. Hisz én mi vagyok? Féreg.
Pártütő Isten, összetépett lélek,
Elesett titán. De itt van a párom:
Kegyetlen, nagy Baál, jóságodat várom.
Bús asszony-ember, de lelke Nap-üszke,
Szomorú szemű, de nagyszomjú, büszke.
.....
Biborra termett...
…….
... királynő az én párom.
Selyem vánkost áztathat csak a kőnnye,
Selyemzászlót lengethet csak a gályánk.
.....
Ha idenéznél, vad arany szived
Összeszorúlna. Könnyed eredne,
S úszó, sőtét gályánk szőnyegére
Óh, hullna az arany, hullna egyre.

Nyilvánvaló, hogy ha itt van is egy konkrét valaki, aki a verset motiválja, magában a versben az asszonynak olyan általánosan magafölé emelt szimbóluma ragyog, amely konkréte senkire sem talál, hanem csak magára, arra a királyian uralkodni vágyó, életszomjas lélekre, amely magának a költőnek lelke, őmaga a női ideál képében. Ady szerelmi verseinek egy nagy részében jellemző épen ez a királyi *életszerelem,* a zseni életszomja és mámora, amelynek tárgya nem is az élet, hanem mindig az ő élete, önmaga. E benső öntudat és a külső valóság ellentétét szemlélteti „Egy ócska

konflisban” című verse, amelyben megragadóan van szembeállítva a döcögő, ócska konflis, amelyben a költő és a párja sápadtan, reszketve ülnek, azzal a „szálló, aranyos hintóval”, amelyben ugyanakkor lélekben, álomban repűl a vágyuk „az életcsúcsra”.

Jogunk van minden fényességhez,
Amit az élet adni tud,
Király vagyok és te királyné.
Hát trónunk sohse lesz nekünk?
(Dőcőg, dőcőg az ócska konflis
És mi sápadtan reszketünk.)

Ez a királyi öntudat, mely természetes jogot formál a teljes, uralkodó élethez, legerőteljesebben és leghatalmasabban Ady utolsó szerelmi verseiben lobban föl, köztük az „Ifju karok kikötőjében” c.-ben, amely Adynak erről az oldaláról legreprezentánsabb alkotása s mely bepillantást enged az Übermensch önszerelmébe:

Ha csókunk közt titkos jajok riadnak.
Légy büszke, boldog, kacagj föl, örülj:
Urad siratják: engemet siratnak.
S ha kisért a kiváncsi szerte-vágy,
Öld magadba, mert úgy se lehetsz másé.
Kikötőjéből ékes szerelemnek.
Csodának, szépnek, mámornak és jónak
Nincs Isten, Erő, Csók, Csoda, Halál,
Mely kivontassa briganti-hajómat.

Erre az öntudatra, Ady szavaival élve, talán azt lehet mondani: „túlzás, betegség, de valóság”. Túlzás, mert a valóságban ilyen szerelem nincs is, nem is lehetvén ilyennek tárgya az élők között, betegség, ha a zseni maga abnormis jelenség, de mégis valóság, mint a költő lelkében élő *életszerelem*; foglalatja „cso-

dának, szépnek, mámornak és jónak". Természetes, hogy a zseninek e roppant életszomja a valóságban soha nem találhat kielégülést s hogy ez a szenvedély *valami más is,* mint a nőre és családra irányuló valóságos szerelem. A költő itt az önmagáért való élet szerelmese, melynek manifesztációja a saját géniusa, *ez a génius az őrök femininum,* a nagy Asszonyszimbolum, akihez tüzes vallomásai szállanak. Ezért van az, hogy szerelme mindig a „Magunk szerelme".

Ha ezt a szempontot figyelmen kívül hagyjuk, teljesen ferde és visszás értelmet adunk ezeknek a verseknek és a félreértés következményeképen kovácsolódik meg az érzékiség, sőt „satnya" érzékiség és erkölcstelenség vádja. Természetes, hogy ha Ady verseit ugyanazzal a mértékkel mérjük, mint X. költő szerelmes verseit Y. kisasszonyhoz, vagyis egy átlagos férfiember vallomásait egy *konkrét* nőhöz, akkor ez a „Magunk Szerelme", mint említettem, a közönséges önzés néha válogatatlan kifejezése lesz, melyet még az is sulyosbít, hogy kendőzetlenül őszinte és nyersen szókimondó. De ha azzal a tudattal nézzük, hogy ez az érzés egy életszimbolumhoz tapad és hogy a kifejezések érzéki köntöse (nem etikai értelemben használom a szót, hanem lélektanilag) egy szimbolumot akar érzékíteni, akkor kénytelenek leszünk kiemelni ezeket a verseket abból a kategóriából, amelybe besorozhatók X úr versei Y kisasszonyhoz s amelyek konkrét vonatkozásaiknál fogva etikai megítélés alá is eshetnek.

Kinek jutna eszébe Petőfi „Kard és lánc" c. versében az angyal és a leány, vagy a sátán és a boszorkány viszonyát, melyből a kard és lánc születnek, etikai megítélés tárgyává tenni, teszem fel azért, mert ezek a párok nem éltek törvényes házasságban? A szerelem itt mindenki által azonnal érthető szimbolikus eszköz a költő kezében. Adynál persze egy sokkal ti-

tokzatosabb, mélyebb és szokatlanabb szimbolumról van szó, de a szerelem itt is csak kifejező képe, szimboluma a zseni önmagáért való életének. Ez a szimbolum egy tényt érzékít meg, s ez a ténykérdés nem tartozik az etikai megítélés körébe.

Igaz, hogy Ady Endre nemcsak költőzseni, hanem ember is volt és benne is élt, sőt a zseni méreteihez képest nagy ellenmondásokkal és végletekkel élt az emberi ösztönök tusakodása. Életének szomorú tragédiája az, hogy a zseni szellemét nem bírta meg és sokszor lázadozva, roskadva, botolva és elesve hordozta a porból való ember. Ő sokszorosan érezte a „tagjaiba adatott más törvény" lehúzó hatalmát. Más nagy költőknek is meg volt a küzdelme önmaguk testi emberével, de voltak eléggé szerencsések, vagy óvatosak ahhoz, hogy annak hangjait el tudták némítani költészetükben, nem engedték szóhoz jutni. Ady, a zseni önszerelmese, mihelyt ebből az „ideák honából" kilépett és vágyaival a földre szállott, mihelyt azt az érzést, amely őt saját titokzatos lényéhez kötötte, másokra irányította, belekeveredett a földi ellenmondások hínárjába és beteg, szomorú, lázongó dalok fakadtak belőle, melyeket nem tudott magába fojtani.

Nem tagadható, hogy Ady sok költeményében ott jajgat és harsog egy beteg, érzéki szerelem. Ennek főjellemvonása az, hogy nála az az érzés, amely másoknál akkor tud tiszta magaslatokra emelkedni, mikor másokra irányul, egy szeretett nőre, egy boldog családra, rögtön alámerült az érzékiségbe, mihelyt önmagától elfordúlt és másokban keresett kielégülést. Ez a szerelem, a földi szerelem Adynál egy magát elpusztítani akaró, beteg érzés volt. Mert átlépte saját különleges és ritka területét, „a kék hegyek" birodalmát, hol „a csók üdve remeg" a testetlen világot, hol otthona volt. Ebben a világban „tüzes seb" volt ő, aki a szerelem-

ben kínra vágyik. Ebben a világban sohasem látta meg a nő lelkét és a szerelemről sohasem tudott magasabbat és mélyebbet látni és mondani, mint annak démoni testiségét. Sajnos, Ady költészetének ez a része szomorú képét mutatja annak az ellenmondásnak, amely zsenijének magasratörése és tényleges életének elnyomorodása közt tátong.

Két megjegyzést az igazság érdekében hozzá kell fűznöm ehez a megállapításhoz. Az egyik az, hogy Ady vádolói túlzottan hangsulyozták költészetének ezt a részét, s úgy tűntették fel a dolgot, mintha az ilyen versek Ady költészetének a nagyobb, a túlnyomó menynyiségét tennék ki. Ez nem igaz. Ebből a szempontból készített statisztikám bizonyítja, hogy Ady összes verseinek több mint egyharmada a magyarság sorsára vonatkozik. Egy másik harmadát teszik ki azok a versek, amely a halál és az Isten titkaival foglalkoznak. A harmadik harmadából is el kell választani azokat a verseket, amelyek, mint fenntebb rámutattam, a zseni sajátos, szimbolikus önszerelmét fejezik ki. A megmaradó, tehát föltétlenűl legkisebb részben találhatók ezek a versek. Ez az eredmény lényeges akkor, mikor Ady költészetének egészét és uralkodó hangját keressük, tekintjük. A másik megjegyzésem az, hogy bár ezek a versek a magyar líra etikailag nemes tradícióit nélkülözik és azokkal ellentétesek, mégis *sohasem léhák* és sohasem *csábítók.* Adynál egyenesen elképzelhetetlen az, hogy ezekkel a versekkel léha játékot üzzön, vagy szándékosan rosszra csábítson. Nála sokkal inkább és tudatosan teszik ezt azok az Ovidiusok és Horatiusok, akiket a középiskolákban mint klasszikusokat, tanítanak. Adynak ezek a versei tragikus szomorúságú, komor, jajgató, lázongó, megdöbbentő, elrettentő, félelmes, iszonyú versek, melyekben semmi kívántató öröm nincs, melyekben a mámor is halálos és keserű. Beteg

versek, amelyek nem vonzanak, hanem szánalomra indítanak, vagy elrettentenek. Ady maga is *panaszolja,* siratja ezt a beteg, végzetes szenvedélyt, melyben vergődik.

Az a tény, hogy költészetünkben idegen és tradícióellenes hang szólal meg itt, indította Ady sok bírálóját arra a feltevésre, vagy *vádra,* hogy Ady ezt a hangot Párisban tanulta, hogy Páris tette beteggé ösztöneit és költészetét. Voltak olyanok is, akik egyszerűen párisi *utánzatnak* vélték a dolgot. Bár Ady több rajongó versében dicsőíti Párist (A daloló Páris-ciklus, Páris az én Bakonyom, A Gare de l'Esten, Örömváros volt a hazám), bár önmaga is nagy jelentőséget tulajdonít egész költészetére nézve Párisnak, az én határozott meggyőződésem az, hogy Páris semmit sem adott Adynak, ami ne lett volna meg benne. Viszont kétségtelenül döntő jelentőségü lett Adyra nézve az, hogy Párisban járt. Alig képzelhető valami meglepőbb dolog, mintha az ember Ady két első kötete: a „Versek" és a „Még egyszer" után kezébe veszi az első párisi útja után megjelent „Új versek"-et. Amazokban egy, a régi hagyományok nyomain járó, sablonos költő beszél, aki egy-két halvány felvillanástól eltekintve, amelyeket talán csak *ma* látunk meg bennük, úgyszólva semmivel se árul el a közepesnél nagyobb tehetséget és éppen semmi eredetiséget, vagy újat. S egyszerre, tüneményes hirtelenséggel, előzménytelenül, szinte robbanva tör be nyugatról az új időknek új dalaival, egy olyan kötettel, amelyben már benne van egész később kiérő lénye, eredeti és új zsenialitása, csodálatos költői nyelve, bámulatos fantáziája, tradicionális és új magyarsága, egész tárgyköre és pedig nemcsak csírájában, hanem tagozottságának organikusságában.

Kétségtelen, hogy ebben a változásban, jobbanmondva ebben a *magáratatálásban* Párisnak döntő szerepe van.

De ez a szerep nem abban állott, hogy Páris adott volna neki utánzásra való költészeti mintát, hiszen egyrészt, mint életrajzából tudjuk, sem nyelvkészsége, sem ismeretei nem voltak, főleg akkor, elégségesek a francia költészet elsajátításához s az a nehány fordítása is, amit az Új Versekben ad, sokkal inkább kongeniális utánköltés, mint fordítás.

Másrészt, ha Ady egyszerű utánzó lett volna, mivel magyaráznók meg az Új Versek ősi gyökerü, vérbeli magyarságát?

Az sem igaz, hogy Páris a tárgyakat adta volna Ady költészetéhez. Az Új Versek tárgykörében egy kis ciklust leszámítva, nincs semmi párisi tárgy.

Ellenkezőleg, a csodálatos épen az, hogy Ady Párisban lett *magyar* költővé, ébredt rá fajával való sorsszerű azonosságára, zsenijének fajával terhes nagyságára.

Páris jelentősége tehát az, hogy bár semmit nem adott a költőnek, de mindent *fölébresztett* benne, ami lényének mélységében szunnyadott. Páris adta Adynak Adyt. Egy fölrázó, felébresztő miliő lett számára, az életnek egy olyan árama és légköre, amelyben a nagy életre teremtett lélek, mint saját légkörében, fölérzett önmaga tudatára és életére és dalolni kezdett önmagáról.

Az, hogy éppen Páris és nem a világnak valami más emporiuma volt Ady ébresztője, lehet véletlen is, de kétségtelen, hogy a legmegfelelőbb véletlen volt annak a részére, akinek életrekeléséhez csak egy lélekzetvétel volt szükséges a nagyszabású, forró és harsogó emberélet légköréből. Nem is szükséges, hogy azt higyjük: Adyra ilyen és olyan mély és sokoldalu hatással volt Páris. Nem kell őt úgy képzelnünk, mint aki *tanulmányozta* a nagy Babilont s tanulmányaiból szűrőgette le magának új életét. A zseniben az a sa-

játos, hogy nem utánoz és nem tanulmányoz. Ahhoz, hogy a zseni éljen és alkosson, alig kell valami. Egy indítás, egy jel, egy látomás, sokszor olyasvalami, ami mellett más elmegy anélkűl, hogy észrevenné: elég ahoz, hogy a zseni önmagából megindúljon és alkosson. Ady költészete hát nem Páris adománya, még kevésbbé utánzata, hanem a zseni sajátos ténye és alkotása, melyhez Páris talán csak az élet egy megindító meleg lehelletét adta, semmi mást.

Végre nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy Ady költészetében nemcsak a zseni önszerelme és nemcsak a magát másban fel nem találó s ezért eltévelyedő, beteg szenvedély mutatkozik meg, hanem lényeges részét képezik azok a versek is, melyekben a jóság és a tisztaság örök emberi vágya, az anya és a gyermek után síró fiui és apai érzés mély, fájó hangja, az igazi vox humana szólal meg. Egyszer ilyen hangon szól a kedveshez:

Nem nézhetünk egymás szemébe
Majd egykor holtan.
Főlpattant, nagy, halott szemeink
Kérdve világitják az éjünk:
Miért nem voltunk jók egymáshoz,
Amikor éltünk?

Máskor, mikor a „Fehér lyány virág-kezei” ártatlanúl hullottak borzas, barna fejére, így sóhajt föl:

Oh nyomorúlt évek és árnyak,
Most húlltak e kezek fejemre,
Kicsi, fehér, hónapos rózsák,
Forró-hidegen dideregve.
.....

Nagy, kártékony, üvöltő gondok

Őszvihara a csúnya sárba
Virágimat lefújja, rázza:
Vedd le kezeid a fejemről.

„A pócsi Mária” ünnepének harangjai s a búcsúsok zsolozsmái lelkében tiszta, meleg visszhangot vernek:

Egy idő óta megnőtt a szivem
S a szép bűnőktől keservesen tiszta
S most hirtelen csak tégedet keres
Egy szűzetlen és bűnös kálvinista.
.....
Ma tudom, hogy csak Mária maradt,
Szivemet most már csak Mária lássa
S e Mária nem régi fancsali,
De mindennek egyesítő nagy mása.

Mária a nagy, fehér jégtorony,
Mária a zászlóknak szent zászlója...

És bár Adynál nem találhatunk olyan gyermekiesen bájos, üde és édes verseket, mint amilyenek Petőfinél A füstbe ment terv, az Anyám tyúkja, a Szülőimhez, de az anya iránti nagy és forró szeretete egész költészetén végighúzódik, azzal a külömbséggel, hogy nála az anya nem lesz elkülönített költői tárgy, hanem saját sorsában és végzetében újra és újra, néha csak szakadozott fölsírások szavában megjelenő jobbik énjének arca. Megható, amint az Ős Kajánnal birkozó lélek egyszer csak fölkiált:

Uram, van egy anyám: szent asszony.

Ha meghalt, körülbelül csak két asszony-fogja észrevenni, hogy nincs többé, de

az egyik az édes anyám lesz.

Tudja, hogy mindenki csalódik benne, aki szereti. És ezért

nem merem megcsókolni az anyámat.

Egyik mély karácsonyi versét így fejezi be:

Oh, élni bús és élni szép:
Áldott az, aki befogadja.
Ma, akinek van édesanyja,
Him testvérem, borulj elébe
S csókold meg sirva a kezét.

A Mária és Veronika című versében, mely az asszony jelentőségéről szól a férfi életében, mély értelmű szavakkal mutat reá arra, hogy a születés és a halál ténye és ideje rejtelmesen függ össze az anya lényével és princípiumával. A halál előtt álló ember azért gondol ösztönösen az édesanyára, a haldokló azért hívja az anyát, mert sejti, hogy egy második születés előtt áll, hogy a halál egy új élet hajnala. A versben az a gondolat foglaltatik, hogy az anya ölében meghalni vágyó ember, ha ezt a vágyát elérhetné, meg lenne mentve a haláltól. Az anya és az élet egy és ugyanaz.

... a halál hajnalán
Altass, Lédám. Hadd álmodjam, hogy
Te vagy az anyám, az anyám.

„Az anyám és én című versében az anyasorsnak végzetes szomorúságát énekli meg, azt a „legszebb asszonyt", aki a „legbizarrabb, leszomorúbb fiut" szülte, aki csak azért volt olyan szép, hogy torzéletű, szomorú fia a vénségbe kergethesse. Nincs két élet, amelyik szorosabban összefüggene, mint az anya és a fiu élete és mégis

Nem jár tőle olyan távol
Senki, mint torz-életével
Az ő szomorú fia.

Ady azt a tradíciót, amelyet a magyar költészet az anya szeretete és dicsőítése tekintetében alkotott, nem törte meg, tovább folytatta, de túl is lépte azzal, hogy önmaga sorsába kapcsolva, mélyebb értelmezését adta meg az anyaság, martíriumának és fenségének.

És megvolt Adyban a gyermek és a család áldásai utáni vágy is. Álmodott egy méhesről, ahol mint bölcs, mosolygó nagyapót, hahotázó, bolondos, pajkos gyermekek és unokák ugrándoznak körül. Verseiben költészetünknek egy új hangja szólal meg, a fájdalom és szomorúság hangja azon, hogy eldobta, elvesztette, ki van tiltva és zárva örökre a család, az apaság örömából. „A mi gyermekünk", „Az én testamentumom" ebből a bánatból fakadt versek. De a legszebb és legszívhezszólóbb köztük „A fiam bölcsőjénél".

Hűs lugasban vén, nyári napon,
Aludj, mikor az apád altat,
Kicsi fiam:
Felleg-bőlcsőd sirva ringatom.
……

Hogy ködből vagy és sohse valál,
Sohse fájt igy szegény apádnak,
Kicsi fiam,
Közel lehet hozzá a Halál.

…….
Vén nyár, vén sors, magtalan apa:
Akartad-e valaha látni,
Kicsi fiam,
Kóbor, bús apádat valaha?

Halál leseng e nyári napon.
Mintha én feküdnék bőlcsődben,
Kicsi fiam,
S álom-arcocskád cirógatom.

Igy hát Ady szerelmi költészetében világosan lehet látni azt a hármas tagozódást, amely az önmagáért való élet szerelmesének, a magát másokban megtalálni nem tudó, önmagát romboló lázadónak és a tiszta családi szeretet után epedő férfiembernek lelkét tárja föl előttünk. A három együtt adja csak Ady lelkének egészét. Akármelyiket külön kiemelve és a többit elhallgatva nem kapnánk és nem adhatnánk igaz képet róla. Egy olyan lélek, amelyikben ilyén hármasság élt és küzködött, szükségképen tragikus lélek. Szükségképen kellett következnie, hogy a zseninek és a lázadónak terheit és végzetét az embernek kellett elszenvednie s ezért Ady élete, mindennapi vonatkozásaiban, nem lehetett harmonikus, nyugodt, boldog, az élet köznapi légkörében dolgozó és élő emberek számára példaadó élet. De nem is szabad benne ezt keresni és őt eszerint ítélni meg. A költő életének és költészetének összefüggése, elválaszthatatlansága, vagy elválaszthatósága, ellenmondásaik kiegyenlíthetősége, vagy kiegyenlíthetetlensége olyan kérdések, amelyek egyes cselekedetek, tények alapján sohasem dönthetők el. A költő benne van költészetében és csak az jöhet belőle számításba, ami költészetéből megismerhető: a *lelkűlete.* Egy dolog mindenesetre nélkülözhetetlenül fontos, az a *belső igazság,* amelynek a költő lelkűlete és költészete között meg kell lennie. Az a költő, aki költészetében nem adja önmagát, akinek költészetéből lelkülete nem sugárzik ki félreismerhetetlen őszinteséggel, aki belső ellenmondásban van azzal, amit mond, azaz hazudik, az a költészet saját, benső etikája szerint ítélet alá esik és

ítélete az, hogy nem költő, hanem tolvaj és rabló a templomban. Tényleg igaz, hogy nem lehet elválasztani egymástól az embert és a költőt a *költészeten belül.* De az is igaz, hogy a költészet nem türi meg a hazugságot: a hamis hang, a nem őszinte szavalás, a rongy frázisok, az öntakargatás, az érdekszolgálat, a művészet határán kívüleső célzatok erőszakolása, a művészet köntösébe bújtatott alacsonyság vagy csábítás azonnal elárulják magukat. A költészet etikája szerint ez a hazugság és ellenmondás Adyban sehol, soha meg nem található. Komolyabb, őszintébb, magátadóbb költészet el sem képzelhető.

A vád azonban, amely Ady költészetét erkölcstelenséggel illeti, támasztékul bele akarja kapcsolni a dologba Ady mindennapi, a költészetén kívűli életét is s úgy mutatja azt be, mint a legsötétebb erkölcsi züllés tetőpontját.

Eltekintve attól, hogy ez a kérdés szerintem Ady halála után többé nem aktuális, nem is tartozik ide s nem is megengedhető, hogy a kérdésbe belekapcsoltassék, szükségesnek tartom az ilyen vádak eliminálhatása érdekében egy megjegyzést tenni rá. Áttanúlmányoztam Ady Endre életrajzát. Nem az lepett meg benne, hogy Ady egy szomorú és végzetes betegség áldozata volt és hogy ezt a maga hibájából szerezte, nem is az, hogy mind nagyobb mértékben lett rabja az alkoholnak, hanem az, hogy élete a költészetéhez mérve, *feltűnően eseménytelen és szűrke volt.* Amennyire ki lehet nyomozni, más költőinknek, pld. Petőfinek az élete változásai és körülményei sokkal változatosabbak és regényesebbek voltak és sokkal több motívumot szolgáltattak a költészetéhez. Adynál a külső motiváció nagyon szegényes és alig adhatott volna valamit költészete ragyogó és gazdag világának kiépítéséhez. Az ő költészete kiváltképpen benső, lelkivilágból táplálkozó

és lelketábrázoló. Élete és költészete közt azt az összefüggést, amit külső események és élmények teremtenek meg, nem lehet megtalálni. Ellenkezőleg, az válik bizonyossá a kettő összevetéséből, hogy Ady költészete *menekülés a* való élet türhetetlen szűrkeségétől és kisszerűségétől a költői fantázia ragyogó világába. Mint később látni fogjuk, ebből érthető az, hogy az Ady által festett költői miliő saját lelkivilágának szinte mitikus megelevenítése és megérzékítése, képzeletbeli világ képzeletszűlte lényeivel, melyeknek reálitása nem a külső világban, hanem lelkének összetevőiben van. Ady, a költő nem ebben a világban élt, hanem önmagában, ami rajta kívűl esett, az kényszerű vegetáció volt ránézve. Most már azok a mértéktelenségek, melyeket a valóságban, magát hajszolva elkövetett, szerencsétlen kísérleteknek minősítendők arranézve, hogy az élet mindennapi szürkeségétől" menekűlni akaró ember, mikor az álmok birodalma nem nyílt meg előtte, a valóságban próbálta áttörni a fojtogató korlátokat. A zseni öntudata követelőzött az élettel szemben és a valóságban is igényelte királyi jogait, melyek képzelete világában bíborban és aranyban ékesítették. Minél nagyobb lett ez a feszültség, a való és az álom között, annál hevesebb lett a valót ostromló erőszak és annál inkább következett be az a szomorú és félelmes tény, hogy a költői álmok birodalmába is mindinkább csak a földi mámor ködén keresztül tudott visszatalálni s az odaröpítő ihletet mindinkább kénytelen volt a bor segítségével szárnyrasegíteni. Hány nagy szelleme a világnak járta végig ugyanezt a sötét útat, mert türhetetlennek találta az álmai és a valóság között tátongó ellentétet és nem tudott beletörődni abba, hogy a való világban ne lehessen az és ne élhesse azt az életet, amit álmaiban a maga szuverén birtokaként élhetett. Ady mindig kereste a hozzáméltó pompás miliőt s az

volt a végzete, ami sok másnak is, hogy azt csak önmagában találhatta meg és ebben nem tudott megnyugodni. Önmagán kívül is igényelte és mert ott nem találta, hozzányúlt azokhoz az eszközökhöz és később rabja lett azoknak az eszközöknek, melyek egy pillanatra alkalmasoknak mutatkoztak arra, hogy elhitessék vele azt, ami nincs.

Azonban, ha Ady bűneiről van szó, melyekkel elsősorban magamagát pusztította el, itt volna az ideje megmondani azt is, hogy ezek a bűnök csak szomorúbb kimenetelüek, csak példázatosabbak, de nem mások, nem különösebbek, mint kortársaié, az egész magyar ifjúságé és társadalomé. Legkönnyebb megbotránkozni azon, hogy egy nagyszerű élet beletévedt a vérbaj és alkohol halálos hínárjába, de hányan voltak akkor és hányan vannak ma, akiket igazán nem önmaguk, hanem csak Isten őriz meg attól, hogy életgyakorlatuk közben ugyanabba ne tévedjenek. Legkönnyebb felhívni az ifjúságot arra, hogy ne kövesse Ady példáját, de a kérdés az, hogy Ady nélkül és Ady példája dacára mit követ és hol jár az ifjúság? S ahol jár, ott igazán az Ady buzdítására jár? Szüksége volt ehez Adyra és Ady nélkül nem így tenne? Van a magyar társadalomnak egy útálatos bűne, amely a nevelés egész terűletén el van hatalmasodva. Ez abban áll, hogy valami hazug nagyképűséggel és romantikával eltakarjuk, eldugjuk a bűnt az ifjúság szeme elől, mintha nem volna és mintha az lenne a cél, hogy az ifjúság soha öntudatosan ne láthassa az életére leselkedő veszedelmeket és ezzel titkos, lefojtott életre szabadítjuk a rosszat, azt hívén, hogy valami, amiről nem beszélünk, amivel nem nézünk szembe, amit nem állítottunk igazi megvilágításban az ifjúság elé, az nem is létezik. Akkor aztán jön az elbukott kárhoztatása és a szerencsésen kievickélt fickók a markukba kacagnak. Mindig eszembe

jut Wellsnek keserű szatírája a morlockokról, akik a föld alatt éltek és éjjel feljőve, megették az emberkéket, akik illetlenségnek tartották beszélni egymásközt és gyermekeiknek erről a veszedelemről, amit pedig jól tudtak.

Nem hiszem, hogy egy öntudatosan tiszta ifjúság Ady költészetében rosszracsábító kísértést láthatna. De nem merném azt állítani, bogy egy kettős morállal nagyképüsködő, hazug szemforgatással titkolózó társadalom neveltje, egy öntudatlan lefojtott és ezzel elferdített ösztönélettel megvert ifjúság nem-e fog ilyet látni *mindenben,* ha kell, még a Bibliában is?

Ha pedig Ady életében, a magyarázat minden kísérlete és minden szánalom nélkül meglátták és az ifjúság elé vitték a bűnt, nagyon örvendetes lenne, ha az ifjúság *önmaga felett* hozna komoly és elszánt ítéletet és öntudatos harcot kezdene az ellen az egész társadalmi és pedagógiai rendszer ellen, amelyiknek hazugsága és kétszínűsége a legfőbb oka volt annak, hogy ezek a bűnök fényes és nagyszerű ifjú életeket megnyomoríthattak és elpusztíthattak.